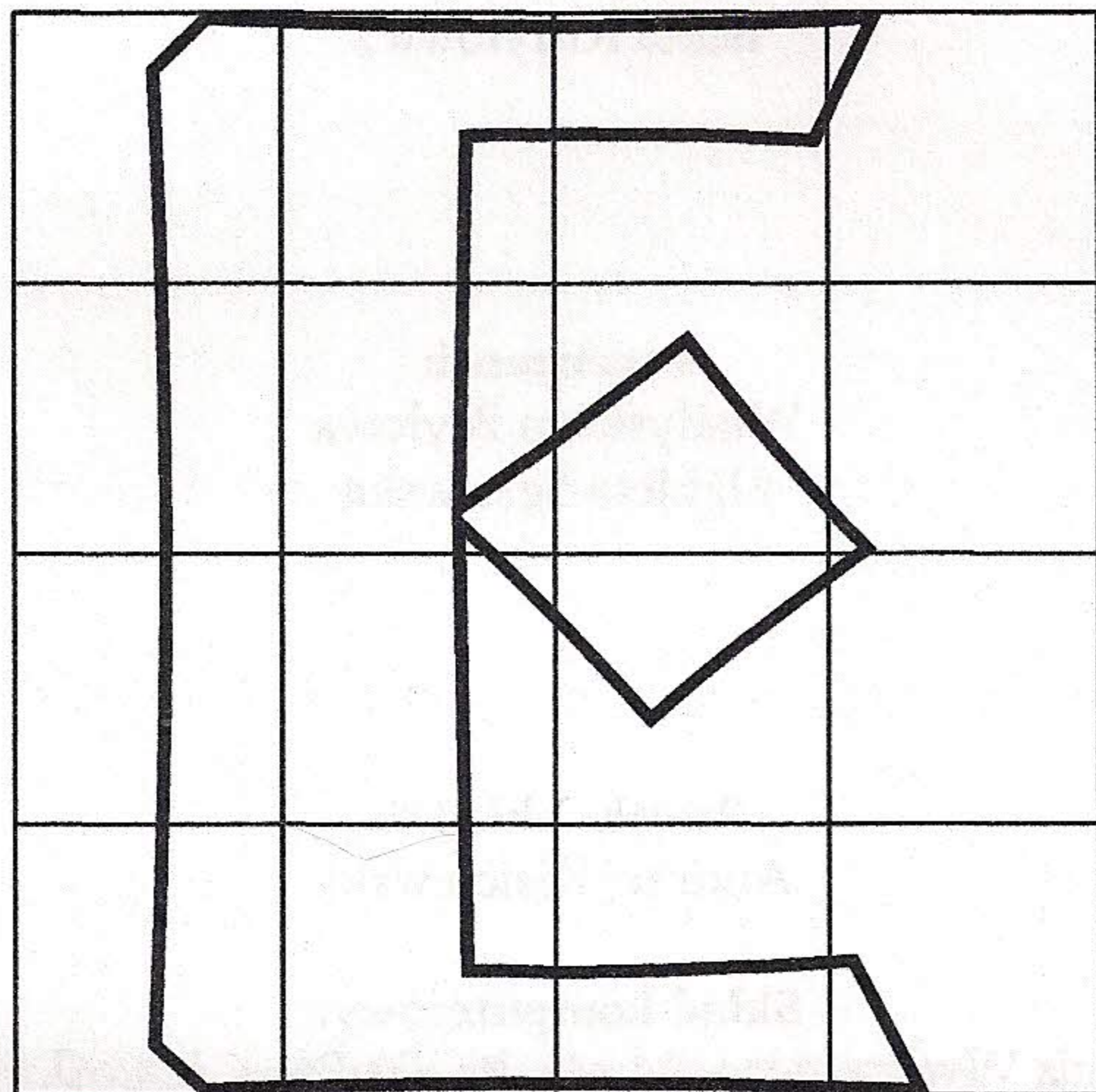

UNIwersytet w Białymstoku
Wydział Filologiczny

**BIAŁOSTOCKIE
ARCHIWUM
JĘZYKOWE**

NR 5

Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku
Białystok 2005

Joanna SZERSZUNOWICZ
Białystok

STAŁE POŁĄCZENIA WYRAZOWE OZNACZAJĄCE PROCES UMIERANIA W JĘZYKU POLSKIM I WŁOSKIM

Analiza związków frazeologicznych występujących w danym języku, oprócz badania struktury i znaczenia danych połączeń, powinna obejmować również aspekt społeczno-kulturowy, którego uwzględnienie nabiera szczególnego znaczenia w przypadku zjawisk mających swe odbicie w języku danej grupy etnicznej – takich, jak na przykład śmierć¹. W poszczególnych kulturach człowiek przyjmuje różne postawy wobec śmierci, należy więc założyć, że owa specyfika znajdzie odzwierciedlenie w języku, zwłaszcza w warstwie stałej frazeologii, która kształtuje się przy znacznym udziale czynników ekstralingwalnych.

Tematyce połączeń wyrazowych odnoszących się do zjawiska śmierci poświęciła swoje prace A. Krzyżanowska, która badała materiał francuski i polski². Wśród opracowań dotyczących tego zagadnienia należy również wymienić pracę A. Engelking dotyczącą eufemizmów przedstawionych na przykładzie zastępczych określeń śmierci³, ponadto uwagi o eufemizowaniu śmierci i związanych z nią zjawisk w językach obcych zawiera praca A. Dąbrowskiej⁴. S. Widłak podjął problem środków eufemistycznych we współczesnym języku włoskim, podając przykłady związków frazeologicznych nazywających proces umierania⁵.

---

¹ A. Tambor, *Związki frazeologiczne oznaczające śmierć (na materiale francuskim)*, „Poradnik Językowy”, z. 1, 1987, s. 41.

² A. Tambor, *Związki frazeologiczne oznaczające śmierć (na materiale francuskim)*, „Poradnik Językowy”, z. 1, 1987, s. 40–46; A. Krzyżanowska, *Związki frazeologiczne oznaczające śmierć w języku polskim i francuskim (analiza porównawcza)*, „Poradnik Językowy”, z. 6, 1993, s. 317–326; A. Krzyżanowska, *Ostatnia podróż – czyli polska i francuska metaforyka śmierci*, „Etnolingwistyka”, t. 9–10, s. 93–110; A. Krzyżanowska, *Francuska i polska frazeologia śmierci*, Lublin 1999.

³ A. Engelking, *Istota i ewolucja eufemizmów (na przykładzie zastępczych określeń śmierci)*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 4, 1984, s. 115–129.

⁴ A. Dąbrowska, *Eufemizmy współczesnego języka polskiego*, Wrocław 1998, s. 91–110.

⁵ S. Widłak, *Moyens euphémistiques en italien contemporain*, Kraków 1970, s. 98, 103, 110, 116. Zob. również S. Widłak, *Tabu i eufemizm w językach nowożytnych*, „Biuletyn PTJ” XXII, 1963, s. 89–102; S. Widłak, *Zagadnienie tabu i eufemizmu w językach romańskich*, „Kwartalnik Neofilologiczny”, 1965, s. 73–79; S. Widłak, *Zjawisko tabu językowego*, „Lud”, nr 52, 1968, s. 7–23.

Należy jednak podkreślić, że zasób polskich i włoskich frazeologizmów odnoszących się do tego procesu nie został zbadany w wyczerpujący sposób. Celem niniejszego artykułu jest analiza konfrontatywna polskich i włoskich idiomów o znaczeniu 'umierać/umrzeć', mających poświadczenie w słownikach ogólnych i frazeologicznych. Do badanego materiału nie włączono jednostek występujących w odmianach substandardowych, na przykład slangu czy dialektu, jak również okazjonalizmów o charakterze eufemistycznym⁶.

Motywacja idiomów oznaczających proces umierania

Motywacja związków frazeologicznych oznaczających proces umierania wiąże się z tabuizacją śmierci i zjawisk z nią związanych. Zdecydowana większość idiomów nazywających zjawiska odnoszące się do kultury funeralnej ma charakter eufemistyczny. Jak stwierdza A. Krzyżanowska, „określenia, które bezpośrednio nazywają śmierć ewokują negatywne emocje: smutek, strach, odrazę. Eufemistyczne wyrażenia łagodzą drastyczność śmierci oraz osłabiają silne zabarwienie emocjonalne związane z tym zjawiskiem. Pełnią funkcję terapeutyczną neutralizując lęk przed śmiercią. Eufemizm pozwala oswoić śmierć, czyni ją łatwiej akceptowalną”⁷.

Idiomatyczne związki frazeologiczne oznaczające proces umierania mają różną etymologię, przy czym na podstawie analizy wyekscerpowanego materiału można wskazać następujące grupy jednostek: związki o proveniencji biblijnej oraz idiomy nawiązujące do tradycji chrześcijańskiej; idiomatyczne mitologizmy; ogólne przekonania o charakterze religijnym; związki powstałe w wyniku obserwacji świata zewnętrznego; idiomy oparte na grze słów.

Do pierwszej z wymienionych grup należą jednostki motywowane Biblią⁸, na przykład zwrot, który należy do europeizmów frazeologicznych, występujący w obu językach, mianowicie *przenieść się na łono Abrahama/pójść do Abrahama na piwo*⁹, wł. *andare nell' seno d' Abramo* L129. Niektóre idiomy, tak jak zwrot *zasnąć*

⁶ Związki te przytacza się, aby w bardziej wyrazisty sposób zilustrować pewne zjawiska, nie są one włączone do korpusu badanych jednostek.

⁷ A. Krzyżanowska, *Eufemistyczne wyrażenie śmierci w języku polskim i francuskim*, w: *Problemy frazeologii europejskiej*, red. A. M. Lewicki, t. I, Warszawa 1996, s. 93.

⁸ O polskich eufemizmach pojawiających się w języku Biblii lub bezpośrednio z niego się wywodzących zob. A. Dąbrowska, *W Adamowym stroju chodzić krętymi drogami. O eufemizmach wywodzących się z języka religijnego*, „Poradnik Językowy”, z. 10, 1996, s. 33–39.

⁹ A. Dąbrowska podaje następujące warianty omawianego idiomu: *pójść przed Abrahama, zawinąć się na łono Abrahama, pójść do Abrahama na ciepłe piwo, przejechać się do Abrahama na piwko, pójść do Abramka na pączki, powędrować na kwaśne piwko do Abramka*. Ostatnia z przytoczonych wersji wg Dąbrowskiej odnosiła się pierwotnie do „Żyda prowadzącego karczmę i sprzedającego w niej piwo złej jakości. Zwrot jest więc połączeniem humoru ludowego ze stylem biblijnym”. A. Dąbrowska, *Słownik eufemizmów polskich*, Warszawa 1998, s. 140.

w Panu (por. wł. *addormentarsi in Cristo* Q151), odwołują się do szeroko rozumianej tradycji chrześcijańskiej. A. Pajdzińska konstatuje, że „ludzkie usiłowanie zrozumienia tajemnicy śmierci i „oswojenia” jej przyniosło w efekcie wiele frazeologizmów, wśród nich jednostki utrwalające katolicki punkt widzenia (...)”¹⁰.

Jednostki stanowiące zapis chrześcijańskiego światopoglądu wyrażają przekonanie, że istnieje życie pozagrobowe, określane we włoskim zwrocie jako „lepsze” (wł. *passare a vita migliore* L128; por. pol. *przenieść się na tamten świat, ktoś przeniósł się na tamten świat, ktoś jest już na tamtym świecie*; wł. *andare all'altro mondo* Q305, *andare al mondo di là* Q305). Niektóre jednostki stanowią realizację metafory ‘śmierć to Boże wezwanie’, na przykład *Bóg wezwał/powołał kogoś do siebie, Bóg kogoś wziął, wezwał, powołał, przyjął itp. do swojej chwały* WSFPWN41, *oddać (Bogu) ducha* DI67, *stanąć przed Bogiem* SF72, *essere chiamati da Dio* Q118¹¹. W zasobie frazeologicznym polszczyzny funkcjonują jednostki motywowane przekonaniem o nieśmiertelności duszy (*rozstał się z ciałem, dusza jego rozstała się ciałem* S139).

W materiale włoskim występują dwie jednostki uformowana w wyniku przekształceń łacińskich słów pochodzących z tekstów religijnych, mianowicie *andare a maravalde* i *andare a Patrasso*. Pierwszy z dwóch frazeologizmów, zwrot *andare a maravalde* pochodzi z pieśni „Libera me Domine”¹², komponent *maravalde* występuje również w postaci *Maravalle* (*andare a Maravalle, andare al paese di Maravalle* Q288), funkcjonując jako toponim. Nazwa Patrasso, występująca w składzie drugiego z wymienionych idiomów, stanowi modyfikację frazy biblijnej *ire ad patres* (‘iść do ojców’)¹³, obecnej również w języku polskim *powędrować ad patres* czy *pojechać ad patros*, przy czym polskie związki nie są rejestrowane w słownikach ogólnych.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że w badanym materiale wystąpiło stosunkowo niewiele mitologizmów o znaczeniu ‘umierać’, m.in. włoski zwrot *pagare l'obol a Caronte* Q332 (‘zapłacić obola Charonowi’), którego wariantem jest idiom *placare Caronte* Q332 (‘uspokoić Charona’)¹⁴.

¹⁰ A. Pajdzińska, *Odbicie katolicyzmu w polskiej frazeologii*, w: *Problemy frazeologii europejskiej*, red. A.M. Lewicki, W. Chlebda, t. II, Warszawa 1997, s. 133.

¹¹ Włoski związek *essere chiamato da Dio* ma dwa znaczenia: ‘umrzeć oraz ‘mieć powołanie duchowne’ (o księdzu lub zakonniku).

¹² Zniekształcony został następujący fragment pieśni: *Dies magna et amara valde*. Zob. D. Piekarczyk, *Il linguaggio religioso nella fraseologia italiana*, w: *Lingua in Letteratura Italiana dentro e fuori la penisola*, red. S. Widłak, Kraków 2003, s. 472.

¹³ Patrasso jest włoskim ekwiwalentem nazwy greckiego miasta, jednak w związku aktualizuje się nawiązanie do łacińskiego sformułowania. Zob. C. Lapucci, *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*, Milano 1990, s. 129.

¹⁴ Pojęcie wariantu wywołuje dość znaczne kontrowersje, związane z zakresem znaczeniowym tego terminu, których przyczyną jest trudność w zaklasyfikowaniu niektórych jednostek jako synonimy lub warianty danego związku. W niniejszym artykule jako warianty idiomu traktowane są jednostki oznaczone kwalifi-

Wśród badanych jednostek można wyodrębnić idiomy, które powstały na zasadzie gry słów. Przykładem jest frazeologizm *andare a Babboriveggioli*, w którym fikcyjny toponim został utworzony od zwrotu *rivedere il babbo* ('ponownie zobaczyć tatusia'). Inne nazwy miejscowe występujące jako komponenty związków realizujących model 'pojechać do X' to: *Cavoilini*, *Cipressini*, *Mortara*, *Moriondo*, *Valbuia* (*andare a terra Cavolini* L128, *andare ai Cipressini* L130, *andare a Mortara* L130, *andare a Moriondo* L130, *andare a Valbuia* L129). Nazwy *Mortara* i *Moriondo*, utworzone poprzez dodanie sufiksów *-ara* oraz *-ondo*, typowych dla włoskich toponimów, do rdzenia *mor-*, występującego we włoskich wyrazach *morte* 'śmierć' oraz *morire* 'umierać'. Warto zwrócić uwagę na nośność kulturową nazwy *Cipressini* ('Cyprysowo'), gdyż właśnie cyprysy były tradycyjnie zasadzane na włoskich cmentarzach¹⁵. Autentyczne toponimy również mogą motywować idiomy, czego przykładem jest związek *andare alle Ballodole*, którego komponent onomastyczny to toponim *le Ballodole*, nazwa miejscowości położonej w pobliżu Florencji¹⁶.

W „Szkicach o tabu językowym” Z. Leszczyński stwierdza, że „najczęstszym chyba środkiem zastępczym wyrazów tabu są synonimy eufemistyczne”¹⁷. Ilustrację tej konstatacji stanowią powyżej przytoczone włoskie związki frazeologiczne, których komponentami są określenia użyte zamiast wyrazu *cmentarz*. W języku polskim występują takie eufemizujące nazwy cmentarza, jak: *Boża Rola* (*ager dei*), *miejsce ostatniego/wiecznego spoczynku*, *park sztywnych*¹⁸, tworzące związki z czasownikami oznaczającymi ruch, na przykład *udać się*, *pójść na/do*, *przejechać się* oraz z komponentami werbalnymi o znaczeniu 'przebywać'. W obu porównywanych językach występują również synonimy innych elementów kultury funeralnej, na przykład trumny (pol. *cztery deski/sześć desek*, *dębowa kamizelka/drewniana/sosnowa jesionka/drewniany szlafrok*, *drewniana skrzynia*; wł. *capotto di legno*), które także tworzą kombinacje wyrazowe. Praktykami związanymi z pogrzebem motywowane są takie jednostki, jak na przykład: *pójść do ziemi*, *pójść do piachu*. Nazwy upersonifikowanej śmierci również funkcjonują jako komponenty stałych związków wyrazowych (pol. *Pani Łopacińska*, *Pani Kostecka*, *Pani Koścista*, *Pani Piasecka*/*Pan Piasecki*, *Pan Łopaciński*; por. *pościć kogoś do Piasec-*

katorem *var. (variante)* we włoskich opracowaniach leksykograficznych. Por. B. Maliszewski, *O wariantach we frazeologii i schematach peryfrastycznych*, w: *W kręgu wiernej mowy*, red. M. Wojtak, M. Rzeszutko, Lublin 2004, s. 99–112; D. Rytel, *Frazeologiczne warianty i synonimy ustalonych porównań w języku polskim i czeskim*, w: *Stażność i zmienność związków frazeologicznych*, red. A. M. Lewicki, Lublin 1982, s. 69–77; S. Skorupka, *Z zagadnień wariantu frazeologicznego*, *Prace Filologiczne XXXIII*, s. 149–153.

¹⁵ Por. polski okazjonalizm *pojechać do Zakopanego* (zasł.).

¹⁶ Por. polski regionalizm *przenieść się na Powązki*, mający poświadczenie w *Słowniku eufemizmów polskich* A. Dąbrowskiej.

¹⁷ Z. Leszczyński, *Szkice o tabu językowym*, Lublin 1988, s. 35.

¹⁸ Por. *patrzyć na księżą oborę* 'być bliskim śmierci' (*księża obora* – eufemistyczne określenie cmentarza).

kiego). Eufemizowany jest również komponent 'ciało', który substytuowany jest w większości przypadków nazwami metonimicznymi (por. *rimetterci la pelle* Q386, *lasciarci le pelle* 'skóra'/*la pellaccia* pejorativum od 'skóra'/*la buccia* 'skóra'/*le ossa* 'kości'/*la scorza* 'skóra'). W polszczyźnie występuje również związek frazeologiczny nawiązujący do zajęcia grabarzy (*napić się wódki z grabarzami* D135).

W analizie kontrastywnej polskich i francuskich związków oznaczających proces umierania, A. Krzyżanowska, pisząc o mechanizmach procesu metaforyzacji w języku polskim i francuskim, wyodrębnia cztery grupy jednostek: związki ujmujące śmierć w kategoriach przemieszczania się; frazeologizmy nazywające śmierć snem; zwroty, które traktują śmierć jako zaprzestanie działań nawiązujących do życia codziennego lub zaprzestania funkcjonowania mechanizmu; związki nazywające śmierć za pomocą analogii do świata zwierzęcego¹⁹. Zarówno w języku polskim, jak i włoskim, występują związki, które można zakwalifikować do wszystkich z wyżej wymienionych grup.

W obrębie pierwszej z wymienionych grup wyodrębnić można kilka modeli opartych na metaforze 'śmierć to podróż'²⁰, których realizacje występują zarówno w polskim, jak i we włoskim, mianowicie: pójść na + eufemistyczne określenie cmentarza (np. *andare alle Ballodole*, *andare agli alberi pizzuti*); pójść do + określenie synonimiczne do pojęcia 'Bóg' (np. *andare al Creatore*); pójść do + określenie synonimiczne do 'zaświaty/niebo/inny świat' (np. *volare al cielo*, *andare al mondo del più* *andare all'altro mondo* Q305, *andare al mondo di là* Q305). Komponentem werbalnym wykazującym najwyższą frekwencyjność jest czasownik *pójść* (wł. *andare*), przy czym w składzie idiomów występują również inne czasowniki oznaczające ruch, na przykład: opuścić – wł. *abbandonare* (*abbandonare questa terra* Q523) wzlecieć – wł. *volare* (*volare in/al Cielo/in Paradiso/alla gloria dei beati* USWP1262), wnieść się – *salire* (*salire al cielo* Q126), odejść – wł. *andar via* (*andar via con capotto di legno* L130).

W obu porównywanych językach znalazła odzwierciedlenie również inna metafora, która jest bliska postrzeganiu umierania jako podróży, mianowicie 'śmierć to rozstanie', realizowana przez takie związki, jak: *rozstawać się/rozstać się z tym światem* SF72, *pożegnać się z życiem* SF72, *zejść ze świata* SF72, *dire addio al mondo* Q9.

Zarówno w polszczyźnie, jak i w języku włoskim występują frazeologizmy stanowiące zapis przeświadczenia wspólnego wielu kulturom świata, według którego po śmierci człowiek łączy się z innymi umarłymi. Ilustracją tego poglądu są następujące frazeologizmy: *połączyć się z przodkami* (por. *powędrować ad patres* czy *pojechać ad patros*; wł. *andare ad Patrasso*). Włoski idiom *essere nel mondo del*

¹⁹ A. Krzyżanowska, *Związki frazeologiczne oznaczające śmierć w języku polskim i francuskim...*, s. 322.

²⁰ Zob. J. Ayto, *Dictionary of Euphemisms*, London 2000, s. 234–235.

più (por. *passare/andare al mondo del più*) stanowi odzwierciedlenie ogólnoludzkiej świadomości uniwersalnego wymiaru śmierci – umierający dołącza do grupy liczniejszej niż ta pozostająca na ziemi.

Metafora ‘śmierć to sen’, oparta na analogii pomiędzy fizjologicznym stanem snu i śmierci²¹, znana jest od czasów antycznych i jej frazeologiczne realizacje występują w większości języków europejskich, rejestrują je zarówno słowniki polskie, jak i włoskie (por. następujące przykłady paralelizmów: *zasnąć w Panu/addormentarsi nel Signore* USWP45, *spać snem sprawiedliwego/dormire il sonno del giusto* USWP372, *spać wiecznym snem/dormire il sonno eterno* USWP372, *zasnąć na wieki* SF72, *zasnąć snem wiecznym* SF72). Metaforycznie śmierć przedstawiana jest we frazeologii jako odpoczynek: *spoczywać/spocząć w Bogu* SF72, *spoczywać/spocząć na wieki* SF72.

Liczne jednostki idiomatyczne stanowią odzwierciedlenie pewnych obserwacji dotyczących procesu umierania poczynionych przez człowieka. Niektóre z nich wiążą się z fizycznym aspektem śmierci, na przykład idiomy somatyczne: *zamknąć oczy, chiudere gli occhi* USWP727, *dar calci all'aria* Q77 (warianty: *tirar calci all'aria, dar calci al vento, tirar calci al vento, tirar calci al rovaio*), *tirare gli ultimi* Q533 (wariant: *essere agli ultimi*), *wydać ostatnie tchnienie* SF72, *serce (komuś) bić przestało* SII105, inne zaś motywowane filozoficznymi refleksjami nad przemijaniem i stanowią zapis pewnych spostrzeżeń o charakterze uniwersalistycznym – przykładem jest idiom *passare nel numero dei più* Q330 (‘dołączyć do bardziej licznej grupy’).

Analiza badanego materiału pozwala wyodrębnić stosunkowo nie-liczną grupę jednostek nazywających proces umierania poprzez odwołania do życia codziennego. Przykładami idiomów o takiej motywacji są włoskie zwroty: *fare fagotto* USPWWP73 (‘zwinąć/spakować manatki i wyjechać’), *andare a sentire cantare i grilli* Q241 (‘iść posłuchać świerszczy’). Niektóre frazeologizmy, odwołujące się do wizji świata na opak, realizują model ‘wykonywać czynność codzienną w sposób nienormalny’, na przykład polski zwrot *wąchać kwiatki od spodu*.

W zasobie idiomów polskich można wskazać jednostki motywowane obserwacjami świata zwierzęcego. Powszechnie używane zwroty w polszczyźnie potocznej, *wyciągnąć kopyta i odwalić kitę*, stanowią przykłady jednostek powstałych na bazie widocznych zachowań zwierząt. Drugi z wymienionych związków odnosił się pierwotnie do zachowania zdychającego lisa i występował w języku łowieckim, z którego został przejęty do potocznej odmiany polszczyzny²². Włoski idiom *fare la fine del topo* (‘skończyć jak mysz’), używany w znaczeniu ‘umrzeć w pułapce, w zamkniętym miejscu, bez możliwości ucieczki’, stanowi językowe od-

²¹ Widoczne są podobieństwa takie, jak: horyzontalna pozycja ciała, brak aktywności ruchowej, zamknięte oczy. Zob. A. Krzyżanowska, *Związki frazeologiczne oznaczające śmierć w języku polskim i francuskim...*, s. 323.

²² Etymologię związku za W. Dynakiem podaje A. Dąbrowska w *Słowniku eufemizmów polskich*. Por. wyki-tować.

zwierciedlenie dawnych włoskich praktyk deratyzacyjnych, polegających na zamurowywaniu mysich dziur, po tym jak gryzonie schroniły się do nich, uciekając przed działaniem toksycznych środków, stosowanych w celu pozbycia się szkodników. Ponadto, myszy żyły niegdyś na statkach, jeżeli okręt tonął, zwierzęta pozabawione były szans uratowania się²³.

W języku włoskim występują dwa związki frazeologiczne o motywacji historycznej. Zwrot *andare a Buda* pierwotnie odnosił się do krwawego ataku na Budę, który przeprowadzili Turcy w 1686 roku, dokonując masakry miejscowej ludności²⁴. Związek ten używany był w odniesieniu do osób, które umierały w niebezpiecznym przedsięwzięciu.

Komponentem drugiego z idiomów, *fare la morte del conte Ugolino* (wariant: *fare la fine del conte Ugolino*) Q542 o znaczeniu 'umrzeć z głodu', jest nazwisko postaci historycznej – Ugolino della Gherardesca, szlachcica włoskiego z gibelińskiej rodziny pizańskiej, uwięzionego przez arcybiskupa Pizy, Ruggieriego Ubaldiniego, który zmusił go do kapitulacji i osadził wraz z dwoma synami i dwoma wnukami w starej wieży „Muda”, gdzie umarli z głodu w 1289²⁵.

Frazeostylistyka i aksjologia idiomów oznaczających proces umierania

Z punktu widzenia frazeostylistyki, polskie i włoskie idiomatyczne jednostki oznaczające proces umierania wykazują znaczne zróżnicowanie pod względem zabarwienia stylistycznego. Analiza zebranego materiału prowadzi do konstatacji, że owa różnorodność uwarunkowana jest mnogością funkcji realizowanych przez zastępcze nazwy czynności umierania.

W obu badanych językach występują stosunkowo nieliczne związki, które mają charakter podniosły, co w wielu przypadkach sygnalizowane jest za pomocą odpowiedniego kwalifikatora. A. Krzyżanowska zwraca uwagę na fakt, że „Metafora snu przywołuje obraz śmierci łagodnej. W religii chrześcijańskiej obraz ten został uzupełniony elementem oceny – śmierć łagodna to śmierć dobra, tzn. śmierć chrześcijańska”²⁶. Aksjologizacja ta widoczna jest w następujących zwro-

²³ B. M. Quartu, *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*, Milano 2000, s. 536.

²⁴ Zwrot należy do frazeologii recesywnej, B. M. Quartu stwierdza „usato un tempo per chi moriva in un'impresa rischiosa”. Zob. B. M. Quartu, *Dizionario dei modi di dire ...*, Milano 2001, s. 70.

²⁵ Ugolino della Gherardesca zdobył przy pomocy Florencji, Lukki, Pistoii i Sieny władzę dyktatorską. Po przegranej w bitwie morskiej pod Melorią w 1284 r. jego pozycja uległa osłabieniu, wówczas próbował się wkraść w łaski gwelfów, czym wzbudził niechęć obu stronnictw. Postać Ugolina występuje w *Boskiej komedii* Dantego oraz *Opowieściach kantuaryjskich* Chaucera. Zob. W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji*, Warszawa 2003, s. 1362.

²⁶ A. Krzyżanowska, *Związki frazeologiczne oznaczające śmierć w języku polskim i francuskim...*, s. 324.

tach frazeologicznych: *zasnąć w Panu* SF71, *pójść do Boga* SF71, *spać snem wiecznym* SF72, *stanąć przed Bogiem* SF72; wł. *addormentarsi in Cristo, dormire in Cristo* Q151. Wśród analizowanych jednostek można wskazać związki o charakterze melioratywnym, które przedstawiają śmierć jako moment przeniesienia się do lepszego świata, na przykład *passare a miglior vita* Q565 ('rozpocząć lepszy żywot'), pol. *odejść/odchodzić (z tego świata do lepszego)* D137, *przenieść się do lepszego świata* WSFPWN414. Jednostki te stanowią językowe odzwierciedlenie przekonania 'umrzeć jest lepiej niż żyć'. Zapisana w nich aksjologia – śmierć to połączenie się z Chrystusem, zbawienie odzwierciedla wartości przyjęte przez chrześcijan (por. pol. *połączyć się z Chrystusem*, wł. *andare al Creatore*)²⁷.

Mimo relatywnie niskiej frekwencyjności idiomów o zabarwieniu podniosłym, godny uwagi jest fakt występowania związków frazeologicznych nazywających proces umierania o motywacji innej niż religijna. Przykładem ilustrującym omawiane zjawisko są jednostki, których znaczenie zostało wzbogacone o komponent określający okoliczności śmierci – 'w walce, w bitwie, na wojnie', na przykład *paść, polec, zginąć na polu chwały* WSFPWN41. Składnik 'chwała' jest nacechowany pozytywnie, również w definicji zwrotu występuje adverbialny element wartościujący, mianowicie 'chlubnie'.

Niektóre jednostki realizują funkcję zastępczego określenia procesu umierania, bez bardzo wyraźnego nacechowania stylistycznego, występują one w rejestrze potocznym jako eufemizmy. Przykładami ilustrującymi omawiane zjawisko są następujące zwroty: *non esser più di questo mondo* Q306 ('nie być już z tego świata'), *finire i giorni* Q231 ('skończyć dni'), *dire addio al mondo* Q9 ('powiedzieć żegnaj światu', por. pol. *pożegnać się z życiem/ze światem*), *andare all'altro mondo* Q Q305 ('pójść do innego świata').

Znacznie liczniejszą grupę stanowią eufemistyczne zwroty o charakterze żartobliwym, których użycie ma złagodzić nieprzyjemne doznania związane ze śmiercią. Występują one w obu językach, przy czym idiomy wykazują różnicowanie w zakresie składu komponentów, co ilustrują następujące przykłady: *wąchać kwiatki od spodu; andare a ingrassare i cavoli* Q112 ('pójść użyźniać ziemię pod kapustę'), *andare a far terra da pipe* Q412 ('stać się z ziemią, z której wyrabia się fajki'), *andare a far terra per i ceci* Q112 ('pójść użyźniać ziemię pod ciecierzycę'), *andare ad ingrassare i petronciani* P27 ('pójść użyźniać ziemię pod bakłażany')²⁸. W analizowanych frazeologizmach, zarówno polskich, jak i włoskich, występują

²⁷ Por. włoskie określenia zastępcze cmentarza: *terra benedetta, terra consecrata, terra santa*, w których komponenty adiektywne funkcjonują jako środki wartościowania eksplicytnego.

²⁸ *Il petronciano* (również *il petonciano*) to nazwa bakłażana wstępująca w dialekcie toskańskim. Idiom *andare ad ingrassare i petronciani* należy do jednostek o niskiej frekwencyjności we współczesnym języku włoskim i zalicza się do frazeologizmów recesywnych. Zob. G. Pittàno, *Frases fatte capo ha. Dizionario dei modi di dire, proverbi e locuzioni*, Bologna 2001, s. 27.

również zastępcze określenia cmentarza (*park sztywnych; andare agli alberi pizzuti* L130) oraz trumny (*dębowa jesionka; andar via con capotto di legno* L130).

Wartość stylistyczna analizowanych idiomów wiąże się z ich nośnością aksjologiczną, przy czym warto podkreślić, że ocena może być wyrażana wprost lub pośrednio. W pierwszym przypadku komponent danego związku jest nośnikiem aksjologizacji na przykład w idiomie *zdychać jak pies* SI692 (wł. *morire come un cane*), czyli 'zginąć marnie', czasownik *zdychać* wartościuje bezpośrednio, ponadto składnik fauniczny intensyfikuje pejoratywny charakter związku. Wartościowanie może być implikowane zabarwieniem stylistycznym idiomu, co ilustrują następujące zestawienia: *odejść na zawsze – wyciągnąć kopyta; abbandonare questa terra – tirare le cuoia*. *pójść do Boga – pójść do ziemi*.

A. Krzyżanowska zwraca uwagę na fakt, że „negatywna waloryzacja śmierci związana jest z miejscem umierania (pol. *umrzeć pod płotem, zdechnąć w rynsztoku* (...)) oraz ze sposobem umierania (pol. *zdechnąć jak pies, świnia* (...))”²⁹. Komponenty animalistyczne, występujące w składzie idiomów, funkcjonują jako nośniki bezpośredniego wartościowania, gdyż stereotypy zarówno psa, jak i świni, mające długą tradycję w kulturze europejskiej, są negatywne³⁰.

Włoski idiom *andare a far pelle da tamburo* Q516 ('stać się skórą na bęben') przekazuje ocenę zmarłego za pomocą środka, jakim jest aluzja eufemistyczna, aktualizowana w wyniku odwołania się do asocjacji wywoływanych przez wyraz *tamburo*, chodzi mianowicie o bęben, którego membrana wykonana jest z oślej skóry, zaś na stereotyp tego zwierzęcia w kulturze europejskiej składają się wyłącznie cechy negatywne – takie, jak głupota i upór³¹. Związki, będące nazwami czynności zwierząt odnoszonymi do ludzi, również mają zabarwienie pejoratywne (pol. *wyciągnąć kopyta, odwalić kitę*), co wynika z antroponimicznego postrzegania świata, określanego przez Z. Kempfa jako arystokratyzm – w zdecydowanej większości przypadków odniesienia animalistyczne są środkami deprecjonującymi³².

W przypadku niektórych jednostek frazeologicznych nazywających proces umierania możliwe jest użycie ich w nietypowym kontekście, aktualizującym ich nową aksjologizację, odmienną od przypisaną. Zjawisko to ilustruje wystąpienie

²⁹ A. Krzyżanowska, *Związki frazeologiczne oznaczające śmierć...*, s. 320.

³⁰ K. Mosiołek-Kłosińska, *Stereotyp psa w języku polskim*, „Poradnik Językowy”, z. 4, 1992, s. 15–22, M. Peisert, *Sus domesticus – zwierzę, którego nazwy używać nie wypada*, w: *Opozycja homo-animal w języku i kulturze*, Język a Kultura, t. 15, Wrocław 2000, s. 149–155; J. Paszenda, *The dog, pig and other animals in phraseological units depicting human unhappiness in English, Polish and German, in view of anthropocentric character of the language*, w: *Topics in Phraseology*, red. P. Kakietek, t. I, Katowice 1998, 91–120.

³¹ Por. S. Pisarewska, *Linguistic realization of the category donkey/osioł*, w: *Świat Słowian w języku i kulturze*, red. E. Komorowska, Ż. Kozicka-Borysowska, t. III, Szczecin 2002, s. 189–195; D. Provenzal, *Conversazioni linguistiche. Storia e magia delle parole*, Milano 1967, s. 181–182.

³² Z. Kempf, *Wyrazy „gorsze” dotyczące zwierząt*, „Język Polski”, nr 2/3, 1985, s. 125–145. Zob. również A. Nagórko, *Z problemów etnolingwistyki – jak porównywać języki i kultury*, „Poradnik Językowy”, z. 4, 1994, s. 4–14.

idiomu *powiększyć grono aniołków* SI87 w wypowiedzi odnoszącej się do śmierci osoby dorosłej, zwrot ten wówczas nabiera zabarwienia ironicznego i jest nośnikiem negatywnej oceny, zmienia się więc i stylistyka i wartościowanie.

Specyfikacja semantyczna związków frazeologicznych oznaczających proces umierania

Wśród badanych jednostek można wskazać związki, których eufemistycznie wyrażone znaczenie ma charakter ogólny – ‘umrzeć’, czyli określenia zastępcze bez specyfikacji, w definicji takich frazeologizmów nie występują dodatkowe informacje dotyczące poszczególnych aspektów procesu, który nazywają. Przykładami takich jednostek są następujące idiomy: *opuścić świat, ziemię* SI610, *finire i giorni* Q231. Warto podkreślić, że grupa ta nie jest jednorodna pod względem stylistycznym, gdyż występują w niej jednostki o różnym stopniu nacechowania emocjonalnego – od niemal neutralnych, takich jak *finire i giorni* do obdarzonych dużym ładunkiem ekspresywnym, na przykład *wąchać kwiatki od spodu*.

Liczne jednostki o znaczeniu ‘umrzeć’ niosą dodatkowe informacje dotyczące procesu umierania, na przykład mogą wskazywać miejsce zgonu. Frazeologizmy takie są zastępczymi określeniami, przy czym skład ich znaczenia wzbogacony jest o semy nieobecne w czasowniku ‘umierać’. Należy zwrócić uwagę na fakt, że wyodrębnić można dwie podgrupy: pierwszą z nich stanowią związki wzbogacone sekundarnie – te jednostki, w przypadku których poszerzenie znaczenia nie ma stałego charakteru, natomiast jest na tyle ustabilizowane, że źródła leksykograficzne podają informację dotyczącą uzupełnienia znaczenia; na drugą składają się frazeologizmy wzbogacone prymarnie, czyli te związki, których znaczenie występuje wyłącznie w postaci rozbudowanej o dodatkowy sem.

Przykładem frazeologizmu należącego do pierwszej podgrupy jest włoski zwrot *tirare le cuoia* rejestrowany przez liczne opracowania leksykograficzne. Słownik S. Radicchi *In Italia. Modi di dire d espressioni idiomatiche* podaje następujące znaczenie omawianego związku frazeologicznego: ‘morire, spesso in poverta’ R62 (dosł. ‘umrzeć, często w biedzie’), które zostało poszerzone w wyniku dodania drugiej części definicji ‘spesso in poverta’. Pozostałe opracowania, z których został wyekscerpowany materiał, nie rejestrują dodatkowego składnika znaczenia tej jednostki.

Do drugiej grupy należą te związki frazeologiczne, które nie funkcjonują w znaczeniu nieposzerzonym, czyli użycie ich w danym kontekście każdorazowo aktualizuje dodatkowy składnik znaczenia. Przykładem jednostki o znaczeniu wzbogaconym w taki sposób jest frazeologizm *seguire nella tomba* Q536 (‘podążać za kimś do grobu’), na którego znaczenie składają się dwa elementy: ‘umrzeć’

oraz 'po kimś'. Związek ten nie może być użyty bez aktualizacji drugiego z komponentów znaczenia idiomu, podczas gdy wystąpienie zwrotu *tirare le cuoia* nie konotuje automatycznie okoliczności towarzyszących podanych przez Radicchi.

Poniżej przedstawiona zostanie propozycja typologii frazeologizmów, dla której kryterium jest funkcja precyzująca danej jednostki, którą związek realizuje dzięki wystąpieniu dodatkowych składników znaczenia. Wyodrębnienie poszczególnych grup uwarunkowane było charakterem zebranego materiału, przy czym należy podkreślić, że w przypadku wielu jednostek trudno o jednoznaczne sklasyfikowanie jako należących do wyłącznie jednej z grup.

MIEJSCE/OKOLICZNOŚCI ŚMIERCI DANEJ OSOBY

- na morzu: *pozostać w morzu* D139
- podczas ryzykownego przedsięwzięcia: *andare a Buda* Q70
- podczas wojny/w walce: *odejść na wieczną wartę, zostać powołanym na wieczną wartę* D137, *być na apelu u św. Piotra, pójść poskarżyć się św. Piotrowi/przejsć do św. Piotra* D147, por. *żołn. iść do babci na śniadanie* D147, *paść, polec, zginąć na polu chwały* WSFPWN41
- umrzeć po kimś: *ktoś kogoś zabiera do siebie* D144, *seguire nella tomba* Q536
- w szpitalu: *wyjsć (ze szpitala) nogami do przodu* D144, *restare sotto i ferri* Q193

OCENA ŚMIERCI

- marnie: *zdychać/zdechnąć (jak pies) pod płotem* SI692, *morire come un cane* Q89
- godnie: *spoczywać/spocząć w Bogu* SF72, *zasnąć w Panu* SF72, *volare in/al Cielo/in Paradiso/alla gloria dei beati* USWP1262

SPECYFIKACJA ZMARŁEJ OSOBY

- dziecko: *powiększyć grono aniołków* SI87, *salire tra gli angeli* Q20
- marynarz: *odpłynąć w najdłuższy rejs* D137
- żołnierz: *odejść na wieczną wartę, zostać powołanym na wieczną wartę* D137, *być na apelu u św. Piotra, pójść poskarżyć się św. Piotrowi/przejsć do św. Piotra* D147, por. *żołn. iść do babci na śniadanie* D147, *paść, polec, zginąć na polu chwały* WSFPWN41
- pacjent: *wyjsć (ze szpitala) nogami do przodu* D144, *restare sotto i ferri* Q193
- duża liczba ludzi: *mrzeć jak muchy*, wł. *morire come mosche*

OKREŚLENIE PRZEBIEGU PROCESU UMIERANIA

- bez możliwości ucieczki, w pułapce: wł. *fare il fine del topo*
- masowo: pol. *mrzeć jak muchy*³³, wł. *morire come le mosche* Q313

³³ Por. pol. 'padają ludzie jak muchy – umierają masowo, zwykle z powodu wojny, głodu lub epidemii'; wł. 'detto di solito di persone (...) che muoiono durante un'epidemia o in un'azione di guerra'. M. Bańko, *Słownik porównań*, Warszawa 2004, s. 101; M. Quartu, *Dizionario dei modi di dire...*, s. 313.

- nagle, niespodziewanie: *restarci secco* Q481 (wariant: *restare stecchito*) wypadek, atak serca, itp. *rigor mortis*; *morire con le scarpe ai piedi* Q474
- w biedzie – *tirare le cuoia*, spesso in poverta R62

PRZYCZYNA ŚMIERCI

- z powodu jakiegoś nieszczęścia: pol. *mrzeć jak muchy*, wł. *morire come le mosche* Q313
- ponosząc karę śmierci: *przed czasem zobaczyć się z Trójcą Świętą* D150
- w wyniku samobójstwa: *kropnąć sobie w łeb*, *umrzeć z własnej woli*, *skończyć z sobą*, *zgniać z własnej ręki* D154
- z głodu: *fare la morte del conte Ugolino* (*fare la fine del conte Ugolino*) Q542

Podsumowując warto podkreślić, że włączenie do materiału badawczego jednostek pochodzących z gwar oraz odmian substandardowych pozwoliłoby z pewnością na dokonanie dokładniejszego przeglądu specyfikującej funkcji frazeologizmów nazywających proces umierania.

Ekwiwalencja idiomów oznaczających proces umierania

W badaniach konfrontatywnych ważkie miejsce zajmuje problem ekwiwalencji jednostek frazeologicznych, istotny zwłaszcza z punktu widzenia frazeografii i glottodydaktyki. W analizowanym materiale występuje grupa związków o zasięgu ponadnarodowym, jednostki te mają poświadczenia nie tylko w polskim i włoskim, ale również w innych językach należących do ligi europejskiej. Jak stwierdza A. Krzyżanowska, „Na ogół internacjonalizmem staje się zwrot, którego motywacja jest czytelna przez odwołanie się do wspólnych elementów kulturowych (do Biblii, do pogrzebowych obrządków), bądź elementów fizjologicznych (objawów kojarzonych powszechnie ze śmiercią). Brak tu związków z zatarętą motywacją, opartych na głębokiej metaforze, wykorzystujących elementy przenośnych znaczeń wyrazów”³⁴.

W większości przypadków jednostki takie mają identyczny skład komponentów, na przykład: pol. *udać się na łono Abrahama* – wł. *andare nel seno d'Abamo*, pol. *spać snem sprawiedliwego* – wł. *dormire il sonno del giusto*, pol. *zamknąć oczy (na zawsze)* – wł. *chiudere gli occhi*. W przypadku niektórych realizacji powyżej przedstawionych schematów w polskim i włoskim obserwuje się nieznaczne różnice w składzie leksykalnym komponentów badanych związków, które nie wpływają znacząco na stopień ekwiwalencji. Zjawisko to ilustrują następujące pary idiomów: wł. *volare al cielo* Q126 ‘lecieć do nieba’ – pol. *dostać się, pójść*

³⁴ A. Krzyżanowska, *Udział internacjonalizmów we frazeologii francuskiej i polskiej (na podstawie związków oznaczających śmierć)*, w: *Język a kultura*, red. J. Maćkiewicz, J. Siatkowski, t. 7, Wrocław 1992, s. 132.

do nieba SI499. Identyczny koncept może być wyrażony za pomocą odmiennych środków leksykalno-gramatycznych, przy czym stopień ekwiwalencji jest wysoki. Przykładowo polski frazeologizm zabrać kogoś do grobu ma w języku włoskim odpowiednik *seguire nella tomba* Q536, czyli dosłownie 'iść za kimś do grobu'.

Krzyżanowska, analizując frazeologizmy polskie i francuskie, wymienia następujące schematy realizowane przez związki frazeologiczne, których realizacje występują również w języku włoskim: X jest (leży) udaje się w dół (pol. być w grobie, wł.), X znajduje się pod powierzchnią ziemi (pol. *spoczywać pod ziemią*, wł. *essere sotto terra*), X pozostawia (opuszcza miejsce dotychczasowego pobytu) (pol. *porzucić ten świat*, wł. *andare al Creatore*), X udaje się do bóstwa (pol. *pójść do Boga, stanąć przed Bogiem*, wł. *andare al Creatore*), X staje się czymś (pol. *obrócić się w proch*, wł. *diventar cenere*), X oddaje ducha (pol. *oddać ducha*, wł. *rendersi l'anima*), X wydycha ostatni oddech (pol. *wydać ostatnie tchnienie*, wł. *tirare gli ultimi*), X zamyka oczy (pol. *zamknąć oczy*, wł. *chiudere gli occhi*), serce X-a przestaje bić.

Warto zwrócić uwagę na występowanie modeli, które realizowane są w obu językach, poprzez konstrukcje, które różnią się pod względem składniowo-semantycznym, natomiast stanowią werbalizację pewnego konceptu i mają podobne zabarwienie stylistyczne. Przykładowo polski zwrot *wąchać kwiatki od spodu* odwołuje się do nietypowej czynności wykonywanej przez umarłego – jego bliskim ekwiwalentem jest jednostka *andare a mangiare l'erba* ('iść jeść trawę'), przy czym odpowiednikami zachowującymi stylistkę są także związki we frazeologii włoskiej, które motywowane są faktem rozkładu zwłok, *andare a ingrassare i cavoli* Q112 ('pójść użyźniać ziemię pod kapustę'), *andare a far terra da pipe* Q412 ('stać się z ziemią, z której wyrabia się fajki'), *andare a far terra per i ceci* Q112 ('pójść użyźniać ziemię pod ciecierzycę'), *andare ad ingrassare i petronciani* P27 ('pójść użyźniać ziemię pod bakłażany')³⁵. Wymienione jednostki włoskie stanowią bliski ekwiwalent polskiego frazeologizmu mimo odmiennego składu komponentów i modelu składniowego (pol. 'X robi coś nienaturalnego', wł. 'X idzie robić Y').

Oprócz europeizmów frazeologicznych w badanym materiale uwagę zwracają jednostki występujące wyłącznie w jednym z analizowanych języków. Do grupy tej należą związki frazeologiczne motywowane kulturą narodową oraz jednostki stanowiące produkt myślenia metaforycznego właściwego użytkownikom języka polskiego lub włoskiego. W pierwszej z wymienionych grup uwagę zwraca-

³⁵ Por. realizacje modelu 'X robi coś nienaturalnego' w innych językach europejskich, np.: ang. *push up daisies* 'wypychać stokrotki', fr. *manger la terre avec les taupes* 'jeść ziemię z kretami', *manger les pissenlits par la racin* 'jeść mniszki od korzenia', *manger la salade par le trognons* 'jeść sałatę od głąba'.

ją idiomy, których komponentami są nazwy własne³⁶, na przykład *fare la morte del conte Ugolino*, *andare alle Ballodolle* Q43 czy *andare a Buda*.

Przykładem związku, którego zakres występowania ograniczony jest do wyłącznie włoskiego, jest idiom *fare la fine del topo* Q536 – polski ekwiwalent *zginąć marnie* nie jest kongruentny pod względem obrazowania i wartości stylistycznej.

Związki o charakterze żartobliwym, oparte na grze słów, również należą do właściwych danemu językowi. Występujące w języku włoskim frazeologizmy mające w swoim składzie fikcyjne żartobliwe toponimy nawiązujące słowotwórczo do wyrazu *śmierć* nie mają w polszczyźnie ogólnej odpowiedników o pełnej kongruencji. Kontekstowe zachowanie wartości stylistycznej wymaga utworzenia neologizmu frazeologicznego, na przykład *pojechać do Umrzykowa* czy *pojechać do Cmentarzewa*, przy czym należy podkreślić, że dochodzi do redukcji w innym planie, mianowicie związek stały oddawany jest jako okazjonalizm.

Idiomy, które stanowią zapis realiów występujących wyłącznie na obszarze zajmowanym przez daną nację, także będą miały charakter narodowy. Przykładowo we frazeologii włoskiej występuje komponent roślinny – cyprys, drzewo często rosnące na cmentarzu³⁷, który nie jest obecny w zasobie polskich stałych związków językowych³⁸. Idiomy takie jak *andare ai Cipressini* czy *andare agli alberi pizzuti* nie mają odpowiedników o kongruentnym obrazowaniu w polszczyźnie, co uwarunkowane jest różnicami kulturowymi.

Wnioski

Zarówno w języku polskim, jak i włoskim, występuje bogaty zasób związków frazeologicznych nazywających proces umierania, co stanowi językowe odzwierciedlenie znaczenia śmierci w kulturze. W badanym materiale dominują jednostki o charakterze eufemizmów, przy czym widoczne jest wyraźne zróżnicowanie ich funkcji – od podniosłych, uwznioślających śmierć poprzez akcento-

³⁶ S. Gajda pisząc o narodowokulturowym składniku znaczenia nazw własnych w aspekcie edukacyjnym, stwierdza że „Z punktu widzenia podnoszonego tu problemu istotne jest wyróżnieniu w znaczeniu dwóch aspektów, które umownie dałoby się nazwać ogólnoludzkim oraz narodowokulturowym, odnoszącym się do więzi języka z kulturą narodu. NKZ – bo o nim tu mowa – wyraża społecznokulturową wiedzę, charakterystyczną dla danego narodu i odbitą w jego języku; zarazem stanowi pryzmat, przez który społeczność narodowokulturowa widzi oznaczany obiekt.”. Zob. S. Gajda, *Narodowokulturowy składnik znaczenia nazw własnych w aspekcie edukacyjnym*, w: *Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej*, red. R. Mrózek, Katowice 2004, s. 24.

³⁷ Jak pisze H. Biedermann, „Al giorno d’oggi il cipresso è un tipico “albero da cimitero” (...)”. Zob. H. Biedermann, *Enciclopedia dei simboli*, Cernusco 2001, s.124.

³⁸ Nie wymienia go A. Nowakowska w indeksie polskich frazeologizmów roślinnych, cyprys nie występuje również w pracy M. Marczeńskiej poświęconej drzewom w języku i kulturze. Zob. M. Marczeńska, *Drzewa w języku i kulturze*, Kielce 2002; A. Nowakowska, *Świat roślin w polskiej frazeologii*, Wrocław 2005.

wanie jej eschatologicznego wymiaru do deprecjonujących lub żartobliwych, które eksponują fizyczny aspekt umierania. Różnorodność zabarwień stylistycznych omawianych związków powstała w wyniku pełnienia przez nie rozmaitych funkcji psychologicznych.

Zdecydowaną większość porównywanych związków stanowią europeizmy frazeologiczne, czyli jednostki o zbliżonym składzie komponentów i semantyce, wśród których do najliczniej występujących należą idiomy o proveniencji chrześcijańskiej, w tym liczne biblizmy, mitologizmy, jednostki stanowiące zapis zbieżnych obserwacji procesu umierania, głównie somatyzmy oraz związki odwołujące się do kultury funeralnej. Omawiane związki należą do idiomów o wysokim stopniu przekładalności, gdyż większość z nich posiada ekwiwalenty absolutne w języku docelowym.

Analiza materiału prowadzi do konstatacji, że wysoka jest frekwencyjność związków realizujących identyczne modele semantyczno-składniowe w polskim i włoskim przy niewielkich zmianach w składzie komponentów. Znacznie mniej liczną grupę stanowią jednostki występujące wyłącznie w jednym z porównywanych języków. Mają one różne motywacje, niektóre motywowane są kulturą narodową danego etnikum, inne bazują na grze słów. Przekład ich oraz dobranie ekwiwalentu słownikowego może sprawiać trudność, gdyż użycie obcojęzycznego odpowiednika wywołuje redukcje odniesień kulturowych.

Rozwiązanie skrótów

- D – A. Dąbrowska, *Słownik eufemizmów polskich czyli w rzeczy mocno w sposobie łagodnie*, Warszawa 1998.
- Dob – M. Dobrowolski, *Słownik frazeologiczny*, Katowice 2004.
- DIS – D. Gobetti, *Dictionary of Italian Slang and Colloquial Expressions*, New York 1999.
- L – C. Lapucci, *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*, Milano 1990.
- P – G. Pittàno, *Frases fatte capo ha. Dizionario dei modi di dire, proverbi e locuzioni*, Bologna 2001.
- R – S. Radicchi, *In Italia. Modi di dire d'espressioni idiomatiche*, Roma 1985.
- S – S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. I, Warszawa 1999.
- SII – S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. II, Warszawa 1999.
- SF – *Słownik frazeologiczny*, red. nauk, oprac. wstępu i układu tematycznego haseł A. Nowakowska, Wrocław 2003.
- USWP – *Uniwersalny słownik włosko-polski. Dizionario universale italiano-polacco*, red. M.K. Podracka, Warszawa 2004.
- WSFPWN – *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, oprac. A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz, Warszawa 2005.

FIXED UNITS NAMING THE PROCESS OF DYING IN THE POLISH LANGUAGE COMPARED WITH ITALIAN

Summary

The paper discusses fixed units, ranging from non-idiomatic phraseological units to idioms, naming death in Polish and Italian. Two corpora of word combinations have been excerpted from lexicographic works in order to conduct the analysis covering the following aspect: motivation, stylistics, axiology, semantics with a special focus on specifying function of the units, equivalence. The stylistics of the units vary greatly, since their functions range from elevation of the death to its depreciating, which results from the fact that word combinations perform a variety of psychological functions. The vast majority of the word combinations excerpted appear in both languages, since either they are of Christian, especially biblical, or mythological origins. Other units belonging to the group are those reflecting common observations of the process of dying as well as the funeral culture. Therefore, the idioms belonging to the group are word combinations of a high degree of translatability. In many cases such idioms appear not only in Polish and Italian, but in other languages as well, since they are of international character. However, there are units appearing only in one of the languages, i.e. either Polish or Italian. Some of them are products of metaphorical thinking specific to the nation, others base on word play. Moreover, certain idioms have a cultural motivation of national character, for instance they refer to the element of reality important only in a given culture or the key component is a proper name of national importance.